

III osa

Ühistute rahastamine

Käesolevas osas on esitatud mõned üldisemad liikmetel põhinevate ühistuliste ühenduste (tulundusühistud ja mittetulundusühistud) rahastamise põhimõtted, millest tuleks ühistute asutajatel ning juhtidel juhinduda.

3.1. Ühistuliste ühenduste liikmete maksud

Ühistuliste ühenduste liikmetele kehtestavad kõik maksud liikmed ise. Tavaliselt tehakse seda kas asutamisel vastuvõetavas põhikirjas või üldkoosolekute otsustega. Liikmete maksude peaeesmärk on tagada ühistulise ühenduse majanduslik võimekus ühistu liikmetele teenuste osutamisel. Põhimõtteliselt on tegemist kahte tüüpi maksudega - **otsesed ja kaudsed maksud** Konkreetse maksu kehtestamise, kasutamise ja arveldamise mooduse otsustavad liikmed.

3.1.1. Ühistu liikmete otsesed maksud. Kindel kord rahastamise küsimustes loob ühistutele ühelt poolt tegevuskindluse ja teiselt poolt liikmetele kindla teadmise kuidas on ühistu rahastamine.

Reeglina kasutatakse ühistuliste ühenduse rahastamiseks järgmiseid otseseid makse:

- **Osamaks – on ühistu kõikidele liikmetele kohustuslik ühekordne makse.**

Osamaksu kogumise kaudu tagatakse ühistulise ühenduse asutamise etapil ettevõtte tegevuseks (püsikulud, investeeringud) vajalikud rahalised vahendid. Osamaksu suuruse kehtestab üldkoosolek ja reeglina on see kõikidele liikmetele võrdse suurusega. Vahel tehakse osamaksudes vahet sõltuvalt tootja või teenuste kasutaja majandusliku käibe suurusest. Näiteks suurematel tootjatel võivad olla ka suuremad osamaksud. Samuti võidakse investeeringute saamise eesmärgil siduda osamaksud mingi kindla protsendiga liikme käibest. Osamaksud võivad piiratud ulatuses kanda ka dividende, kui see on põhikirjaga ette nähtud (hoiu-laenuühistud). Osamaksude juures on oluline teada, et **osamaks tagastatakse liikmetele teatud aja jooksul** (selle aja kehtestab põhikiri) **pärast nende lahkumist ühistust.**

- **Liikmemaks – on ühistulise ühenduse (tavaliselt liidu, erakonna, seltsi jne) liikmelisuse tingimusena kehtestatud osalusmaks.** Liikmemaks on kasutusel ühistulistes ühendustes, mis majandustegevusega ei tegele ja millel puuduvad muud regulaarsed sissetulekud. Selle arvel kaetakse liikmetele osutatavate teenuste tegemiseks vajalikud püsikulud (näiteks tenniseväljaku hoolduskulud, ruumide üürikulud, transpordikulud, elekter, küte jms). Liikmemaks on organisatsiooni liikmete poolt perioodiliselt (kuu, kvartal, aasta) makstav maks. Liikmemaksu suuruse kehtestab reeglina üldkoosolek või üldkoosoleku delegeerimisel ka juhatus või muu juhtimistasand. Liikme lahkumisel organisatsioonist seda reeglina tagasi ei maksta.

- **Sisseastumismaks – on ühekordne makse, mida makstakse ühistulise ühenduse liikmeks astumisel.** See on kohustuslik makse, mis kehtestatakse põhikirjaga. Põhimõtteliselt peab sisseastumismaks katma liikme ühistulise ühendusega liitu-

misega kaasnevad kulutused (uue liikme ühistegevusalane koolitus, uue liikme ühistu-registrisse kandmine, liikmekaardi väljaandmine jms). Sisseastumismaksu liikme lahkumisel ühistulisest ühendusest ei tagastata.

- **Ühekordsed erimaksud** – on ühistulise ühenduse üldkoosoleku poolt kehtestatud maksud, mis peavad katma ühistulise ühenduse erakorralised kulutused (näit. investeeringud, garantiid) või mingil põhjusel tekkinud erakorralised kahjumid, mida pole võimalik katta muudest vahenditest (reservfond, lühiajaline laen).

3.1.2. Ühistu liikmete kaudsed maksud. Kaudsed maksud kehtestatakse enamasti ühistulistes ühendustes (tulundusühistud), millel on regulaarne majandustegevus. Kaudsed maksud on reeglina proportsioonis liikmele osutatavate teenuste mahuga ja moodustavad mingi osa (%) teenuste hinnast.

Näide: Kui kalur müüb kaluriühistu vahendusel kala, siis kaluriühistu peab vastavalt üldkoosoleku otsusele kala müügihinnast ühistu kasuks kinni kokku 10%, sealhulgas 5% müügikulude katteks ja lisaks veel 5% ühistu investeeringuteks. Esimene 5% kinnipeetud hinnast läheb ühistu püsi- ja muutuvkulude katteks ning seda kalurile tagasi ei maksta. Teine 5% läheb kaluriühistu tulevaste perioodide investeeringuteks ja see võidakse kanda liikme osamaksu arvele, mis liikmele hiljem tagasi makstakse.

3.2. Ühistuliste ühenduste kapitalid

Oma tegevuse rahastamiseks moodustatakse ühistutes mitmesuguseid sihtotstarbelisi fonde ja kapitalid. Tuntumateks on osakapital ja reservkapital.

3.2.1. Osakapital. Moodustatakse ühistu liikmete osamaksudest nende liitumise teel. Mõnes mõttes on see sarnane aktsiaseltsi aktsiakapitaliga. Samas on see ka erinev. Kui aktsiakapital on suhteliselt püsiv summa, mida muudetakse suhteliselt harva, siis ühistute puhul on osakapital sisuliselt pidevas muutumises. See tuleneb ühistegevuse rahvusvaheliste põhimõtete esimesest põhiprintsiibist - Vabatahtlik ja avatud liikmeskond. Samal ajal näeb Tulundusühistu seadus ette, et osakapitali muutmisel kohaldatakse osaühingute kohta kehtivaid Äriseadustiku sätteid. Osakapitali suurendamine ja vähendamine saab toimuda vaid üldkoosoleku 2/3 häältega, tuleb vormistada registritoiminguna, vähendamise puhul kohustusliku Ametlikes Teadannetes avaldamise ja kahekuulise ooteajaga.

Ühistu liikmed võivad igal ajal ühistuga liituda või sellest ka lahkuda. Uued liikmed maksavad liitumisel osamaksu, mille tulemusena osakapital selle võrra suureneb ja vanade liikmete lahkumisel maksab ühistu nendele osamaksu tagasi, mille tulemusena osakapital väheneb. Eriti tuntavad on osakapitali muudatused suurte liikmete arvuga ühistutes, kus aastas võib liikmeskonda juurde tulla erinevatel aegadel sadu uusi liikmeid ja lahkuda samuti sadu liikmeid.

Ühistu liikmeskonna pideval muutumisel on mitmesuguseid põhjusi. Osa liikmeid lahkuvad ühistust pärast tooraine tootmise lõpetamist või siis vanaduse või mõnel muul põhjusel. Samuti võib liikme ühistust lahkumise põhjuseks olla liikme pankrott, tootmise üleminek pärimise tõttu pojale-tütrelle või mõnele kolmandale isikule, ka liikme ootamatu surm. Harvem on liikme lahkumise põhjuseks rahulolematuus ühistuga. Samal ajal tuleb ühistusse pidevalt juurde uusi liikmeid. Nendeks võivad olla endiste liikmete pärijad, samuti tegevust alles alustanud isikud, kes loodavad ühistu kaudu saada lisateenuseid jne.

3.2.2. Reservkapitali hulka arvatakse tagasimaksmisele mittekuuluvad sisseastumismaksud, kasumieraldised, reservkapitali intressid, aga samuti annetused, toetused (sh riiklikud investeeringutoetused) jms vara, mis moodustavad ühistu reservid ja ei kuulu liikmete vahel jaotamisele, kui nad lahkuvad mingil põhjusel ühistust. Mida suurem see on, seda stabiilsem ja pankrotikindlam on ühistu. Ühistu reservkapital on ühistulisele ühendusele majandustegevuse amortisaatoriks, mis tagab talle stabiilsema arengu ning kindluse keerukates majandusolukordades. Liikmete tulek-minek mõjutab ühistu majandustegevust sellisel juhul minimaalselt ning ühistu saab keskenduda oma peaeesmärgile – liikmete paremale teenendamisele.

Vahemärkus: *Reservkapital tuleks moodustada kõikidel tulundusühistel. Sageli on see kohustus ka seadustatud. Reservkapitali suurus peaks olema vähemalt pool osakapitalist, kui põhikirjas ei ole ette nähtud suuremat määra. Seni kuni seaduses või põhikirjas ettenähtud reservkapitali määra ei ole veel saavutatud, tuleb ühistul igal aastal eraldada 20% puhaskasumist reservkapitali hulka. Ühistu majandusaasta kahjum kaetakse reservkapitali arvelt ja kui sellest ei piisa, siis tohib kasutada kahjumi katmiseks osakapitali. Puudujäävad osakapitali ja reservkapitali osad tuleb katta järgmistel majandusaastatel dividendide väljamaksmiseks määratud kasumiosa arvel.*

3.2.3. Muud maksud ja kapitalid. Ühistuliste ühenduste rahastamisvõimalusi on veel teisigi. Enamlevinud võimalusteks on mitmesuguste kodanikuühenduste poolt üldriiklike või kohaliku tähtsusega teenuste osutamine mõnele riiklikule süsteemile või kohalikule omavalitsusele.

Kokkuvõttes on ühistulistel ühendustel olemas praktiliselt kõikmõeldavad võimalused oma tegevuse rahastamiseks. Organisatsiooni edukus sõltub eeskätt sellest, kui võimekad on ühistuliste ühenduste liidrid – kas nad suudavad võimalikele rahastajatele pakkuda välja finantseerimist väärivaid projekte ja olla finantsasutuste jaoks piisavalt usaldusväärsed ning üldtunnustatud professionaalid omal alal.

3.3. Koopereeritud laenugarantii

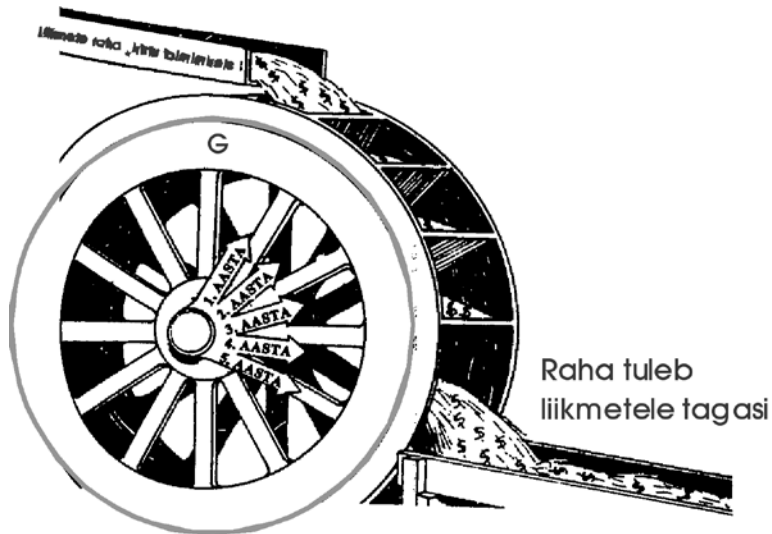
Kui ühistulisel ühendusel ei ole piisavalt kapitali, millega garanteerida vajalikke laene, kasutatakse selleks sageli liikmete vahendeid. Üldkoosoleku otsusega kehtestatakse **ühistu garantiifond**, kuhu kogutakse iga liikme kohustused laenu garanteerimiseks. Iga liige eraldab oma isiklikust varast teatud mõttelise osa ühistu laenu garantiiks. Laenu garantiid peavad olema vormistatud juriidiliselt korrektselt, et pangad seda aktsepteeriks.

Näide: 1000 liikmega piimandusühistu liikmed otsustasid ehitada uue linnapiima toodete villimisliini, mis maksab 10 miljonit eurot. Kuna liikmetel vaba raharessurss puudus ja ka ühistu arvel pole piisavalt vabu vahendeid tuli võtta laenu. Laenu väljastamiseks nõudis pank laenugarantiid, mis oli võrdne viiekordse laenusummaga. Ühistu üldkoosolek otsustas, et iga ühistu liige annab oma ettevõtte (talu, osaühing, aktsiaselts, FIE) arvel kirjaliku laenugarantii ühistule 50 tuhande euro ulatuses. Kokku tegi see 1000 liikme kohta (1000x50000) 50 miljonit eurot ehk panga poolt nõutud summa. Seejärel teeb ühistu investeeringu ja rakendab käiku uue tootmisliini. Loomulikult tuleb laen pangale koos intressidega tagasi maksta. Laenu tagasimaksmiseks teeb ühistu üldkoosolek otsuse - pidada laenu tagasimaksmiseks iga liikme poolt ühistule müüdava toorpiima kokkuostuhinnast kinni 0,5 senti liitri kohta ja kanda kinnipeetud summa liikmete osamaksu hulka. Oletame, et ühistu liikmetel oli keskmiselt 100 lehma keskmise aastatoodanguga 5000 liitrit piima. Kokku peeti seega kinni liikmetele väljamakstavat piimaraha 2,5 miljonit eurot, mille arvel maksti tagasi pangalaen. Sama summa võrra suurenesid ka liikmete osamaksud ja ka ühistu osakapital.

Tänu suhteliselt suurele liikmete "voolavusele" ning majanduslikule stabiilsusele, on ühistuid käsitletud igikestvate organisatsioonidena – enne meid olid liikmed, kes kasutasid kõiki ühistu poolt osutatavaid teenuseid ja pärast meid tulevad uued liikmed, kes jätkavad teenuste kasutamist. Sellest tulenevalt ongi ühistutes rahalistel suhetel oma eripärad, mida peavad ühistute juhid tundma ning oskama neid liikmete huvides ka kasutada.

3.4. Ringlusfond

Ühistulise ühenduse majandustegevuse tarvis vajaliku kapitali saamiseks on mitmeid võimalusi. Ameerika Ühendriikide ühistutes on liikmete kapitali kaasamiseks laialdaselt kasutusel **ühistu ringlusfond** (vt lisatud joonis 3-1). Sisuliselt on tegemist liikmetelt teatud perioodil kinnipeetava rahaga, mida hoitakse ühistus hoiul teatud aeg – joonisel 3-1 näiteks 5 aastat.

Ringlusfond veskiratta näitel

Joonis 3-1

Ringlusfond käivitub, kui ühistulise ühenduse üldkoosolek võtab vastu otsuse pida da igal aastal igalt liikmelt ringlusfondi tarbeks kinni mingi summa, näiteks mingi protsent kokkuostuhinnast. Sellisel juhul osalevad kõik ühistulise ühenduse liikmed proportsionaalselt oma panusele-suurusele organisatsiooni rahastamises. Viie aasta möödudes hakkab ühistuline ühendus oma liikmetelt kinni peetud raha tagasi mak- ma. Kuuendal aastal makstakse välja esimesel aastal kinnipeetud raha, seitsmendal aastal teisel aastal kinni peetud raha jne. Samal ajal peetakse liikmete raha kinni ka kuuendal, seitsmendal ja ka järgnevatel aastatel. Tekib nn igavesti liikuva vesiratta efekt. Selline raha kogumisviis on eriti tulemuslik esimese viie aasta vältel kui raha väljamakseid liikmetele veel ei toimu. Sellel perioodil investeerivad liikmed kogu aeg ühistusse juurde ja ringlusfondi maht kasvab jõudsalt. Hiljem, kui on alanud tagasi- maksete periood, ringlusfondi maht stabiliseerub ja tema suurus sõltub peamiselt ühistu arengust. Kui näiteks tooraine töötlemismahud kasvavad, kasvab ka ringlus- fondi maht, kui vähenevad, kahaneb ka ringlusfond. Ühistulise ühenduse liikme raha on ettevõttes viis aastat kasutusel ning toetab selle aja jooksul majandust – ajab ringi veskiratast.

Reeglina ei maksa ameeriklased oma liikmetele ringlusfondis oleva kapitali pealt dividende. Seega kannavad liikmed teatud kaotusi küll inflatsiooni tõttu. Kuid nad kannaksid samasuguseid kaotusi ka siis, kui raha seisaks nende rahakotis. Enamasti peetakse ühistutes proportsionaalseid juurde- või tagasimakseid olulisemaks kui kapitali intresse.

Näide: Mõned Eesti ühistud on kasutanud analoogilist võtet investeringute jaoks kapitali kogumiseks. Kui näiteks liikmetele väljamaksmisele kuuluvast toorpiima kokkuostuhinnast hoitakse ühistu kasuks kinni 0,5 senti liitrit, mis teeb 0,35-eurose piimahinna puhul ~1,4%. Ühe 6000-liitrise väljalüpsiga lehma kohta jääb sel juhul ühistule investeringuteks 30 eurot aastas. See raha ei lähe liikmele kaduma vaid selle võrra suureneb ühistus tema osamakse, mis talle hiljem tagasi makstakse.

3.5. Ühistu pensionifond

Osakapitali baasil on paljudes Ameerika ühistutes kasutusel pensionifondid. Pensionile jäänud ühistu liikmed jätavad oma osamaksu (või osa sellest) ühistusse. Sisuliselt on tegemist omalaadse **kogumispensioniga**, mida ühistu liige on kogunud oma aktiivse tegevuse aja vältel. Ühistu pensionifondid kannavad reeglina ka dividende, et aktiivsest tegevusest loobunud ühistu liige ei võtaks oma osamaksu. Kuna ühistu saab pensionifondi vabu vahendeid kasutada oma tegevuse arendamiseks (eeskätt investeerimiseks) on selline teguviis ühistule kasulik. Vastavalt ühistusisesele pensionilepingule maksab ühistu liikmele ka pensioni. Liikme surma korral makstakse pensionifondist kasutamata summad pärijatele välja.

Ühistusisestel pensionifondidel on ka teisi positiivseid mõjusid. Reeglina jätkab aktiivsest tegevusest loobunud ühistu liikme majandustegevust (farmi pidamist) tema järglane (poeg, tütar jt). Juhul kui isa osamaks jääb suures osas kogumispensionina ühistusse, toetab see kaudselt ka tema järeltulija majandustegevust (aitab teha ühistusiseseid investeringuid). Teiseks säilib ka pensionifondide suhtes omalaadne liikmete kontroll - ka pensionifondides toimuva raha liikumist jälgivad ühistu tegevliikmed. Nende huvides on nende eelolevat pensionile minekut arvestades jälgida, et pensionifondide raha kasutamine oleks õiglane ja maksimaalselt tulus. Kuigi Eestis on pensionikindlustus korraldatud praegu mõnevõrra teisiti, peaks sellise süsteemi rakendamine olema ühistutes siiski põhimõtteliselt võimalik.

3.6. Ühistu hoiu-laenukassa

Mitmetes ühistutes on ühistu rahastamiseks kasutusele võetud ühistusisesed hoiu-laenukassad. Sel juhul avavad ühistud oma liikmete jaoks ühistu sees erikontod, mille arvele kannavad ühistu liikmed teatud rahasumma (näiteks ostuboonused, palga või muu). Selle raha eest makstakse ühistu poolt liikmele intresse, mis on võrreldavad pankade poolt makstavate intressidega. Vastavalt kokkuleppele teeb ühistu liikme eest kokkulepitud teenuseid (arvab liikme kontolt maha liikme poolt tehtud ostude maksumuse, kannab liikme konto arvele ühistult saadavad boonused ja tagasimaksud, maksab liikme eest tema kommunaalmaksud, elektriarved jms.). Seega ühistu hoiustab oma liikmete säästud ja aitab liikmel sellega ka ringi käia.

3.7. Ühistute kahjude katmine

Nii nagu mistahes muud ettevõtted, kannavad mõnedel perioodidel kahjumit ka ühistud. Ühistu kahjumid tekivad peamiselt kahel põhjusel:

3.7.1. Kiiresti muutuvad olukorrad turgudel sisendite soetamisel ja kauba turustamisel. Näiteks energia (vedelkütus, gaas, elekter) hindade järsk ja ootamatu tõus. Samuti ootamatult kiire kauba hinna langus turgudel, mis ei võimalda ühistul operatiivselt reageerida. Mõnevõrra väiksemat operatiivsust ühistu juhtimisel on tavaliselt põhjendatud ühistu suurema demokraatiaga (demokraatlike otsuste vastuvõtmine võtvat rohkem aega).

3.7.2. Ühistusisene vale hinnakujunduspoliitika. See tuleneb osaliselt eelmisest põhjusest, kuid piisava informatsiooni olemasolul on paljuski välditav (operatiivne kokkuostuhinna alandamine). Teisalt mõjutab ühistu poolt kehtestatavaid kõrgendatud kokkuostuhindu liikmete hinnasurve ühistu juhtkonnale (kuigi ühistu juhtkonnal oli teada, et liikmete poolt nõutud kõrgemad kokkuostuhinnad olid liiga kõrged, ei suudetud nende kehtestamisele vastu seista). Ühelt poolt tingib seda eelmises punktis mainitud aeglasem kohandumine muutunud oludega, teisalt avaldavad liikmed ühistu juhtkonnale survet kokkuostuhindade tõstmiseks ja juhtkonnal on raske sellele vastu seista.

Ühistu kahjumeid on võimalik katta mitmel viisil:

- reservkapitali arvel;
- osakapitali vähendamisega;
- kokkuostuhindade operatiivse vähendamisega;
- sisendite müügihindade tõstmisega;
- lisamaksete kehtestamisega;
- laenu arvel kahjumi katmine (hiljem tuleb laenude tagasimaksmiseks vähendada teatud perioodiks kokkuostuhindu või tõsta sisendite ja teenuste müügihindu).

Juhul, kui otsustatakse kasutada varem akumulieeritud vahendeid (reservkapital, osakapital), siis reeglina püütakse ära kasutatud vahendid esimesel võimalusel taastada. Majanduslikult tulusamatel perioodidel ennistatakse teenitud tulude arvel nii reservkapital kui ka osakapital. Ka tuleviku arvel kaetavad kahjumid (laenud, lisamaksed liikmetelt) saab ühistu lisada liikmete osamaksudele ja niiviisi maksta tagasi liikmetelt võetud laen.

Konkreetse viisi laenude katmiseks valib reeglina liikmete vastav esindusorgan (üldkoosolek, volikogu).